

Zamonaviy Tilshunoslikning Qiyosiy Frazeologik Muammolari

Holbekova Matluba Abdufattoyevna

Teacher of Fergana State University

Annotatsiya: Zamonaviy tilshunoslikda qiyosiy frazeologiya yangi turdagi muammolarning kiritilishi bilan e'tiborni tortmoqda. Ikki tilning lisoniy faktlari asosida til birliklari va til hodisalarini qiyoslash, qarama-qarshi qo'yish va umumlashtirish qiyosiy tadqiqot metodini shakllantirdi. Qarindosh tillar va turli tizimli tillarni turli til hodisalari asosida qiyosiy tadqiq etish tilshunoslikning muhim va dolzarb sohasiga aylandi. Bunga frazeologik hodisalarning universalligi, frazeologiyaning tipologik tadqiqot masalalari, frazeologik birliklar tizimi doirasidagi ierarxik munosabatlarni kuzatish kabi muammolar kiradi. Turli tillar frazeologiyasiga asoslangan qiyosiy tadqiqotlar o'tgan asrning 70-yillarida boshlanib, asta-sekin kengayib bordi. Zamonaviy tilshunoslikda qiyosiy frazeologiya masalalarining asosiy qismi tadqiqotlar qanday umumlashmalarga olib kelishiga qaratilgan. Ushbu tadqiqotning maqsadi zamonaviy tilshunoslikdagi qiyosiy frazeologiyani o'rganishdir. Ingliz tilining frazeologiyasi, umuman olganda, eng keng tarqalgan nemis va rim tillari rus tili, shuningdek, turkiy va boshqa bir qator tillarning frazeologiyasi tavsifiy, qiyosiy-tasviriy jihatlardan o'rganilgan, degan xulosaga keldi. Bundan tashqari, zamonaviy qiyosiy frazeologiya frazeologik semantika sohasidagi tadqiqotlardan jiddiy va aniq natijalar kutadi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, qiyosiy, kontrastiv, lingvistik tipologiya, semantik transformatsiya, universallik.

Til birliklari va hodisalarining tadqiqot jarayoniga, xususan, taqqoslash, qarama-qarshilik jarayonlariga jalb etilishi ilmiy tadqiqotlar, aniqrog'i, turli tillar materiallari asosida olib borilgan tadqiqotlar, ularning o'zgarishlarini o'rganishida namoyon bo'ladi, ilmiy farazlar, qoidalar va xulosalarni boshqa til faktlariga aylantiradi. Asta-sekin ikki til fakti asosida bir xil til birliklari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash va ularni umumlashtirish qiyosiy tadqiqot usulini shakllantirdi. Turli tarixiy davrlardagi bir tildagi materiallar bo'yicha ham qiyosiy tadqiqot o'tkazildi. Qarindosh tillar va turli tizimli tillarni har xillilik asosida qiyosiy o'rganish tillararo o'xshash va tafovutlarni ochib beradi.

Songgi yillarda tilshunoslikda frazeologiya sohasida qiyosiy tadqiqotlar barcha yo'nalishlarda – ichki tarixiy jihatdan, turdosh tillar va turli tizimli tillar materiallari asosida olib borildi. Frazologiyada birinchi bunday tadqiqotlar semantik bo'lib, keyinchalik struktur-semantik, struktur-grammatik va boshqa sohalarni qamrab olgan.

Qiyosiy frazeologizmlar. Zamonaviy tilshunoslikda qiyosiy frazeologizmlar nafaqat oldingi qiyosiy tadqiqotlarning butun majmuasini birlashtiribgina qolmay, balki yangi turdagi masalalarni kiritish orqali ham diqqatni tortadi. Turli tillardagi frazeologik birliklarni qiyosiy o'rganish frazeologiyaning eng jadal rivojlangan yo'nalishlaridan biriga aylandi. Lingvistik tipologiyaga oid tadqiqotlar frazeologiyada qiyosiy tadqiqotga kuchli turtki berdi. 1960-yillarning oxiridan boshlab

an'anaviy tilshunosligida qiyosiy tadqiqotlar, jumladan frazeologik qiyosiy tadqiqotlar sohasida qiziqarli ilmiy tadqiqotlar olib borildi. V.D. Arakinning ishi lingvistik tipologiya sohasida bu yo'nalishda yangi izlanishlarga sabab bo'ldi va qiyoslash muammosi bo'yicha fundamental asarlar yozishda o'z izini qoldirdi. Ushbu tadqiqot ishida ingliz, nemis, rus tillari frazeologik fondi birliklarining boshqa milliy tillar birliklari bilan qiyosiy va tipologik tahlili amalga oshirildi. Rus-ingliz, rus-nemis, rus-fransuz tillari materiallarini kengroq qamrab olish bilan bir qatorda, ilmiy yo'nalishning nazariy asoslarini yaratishda, ilmiy metodologiyani rivojlantirishda muhim rol o'ynadi. Mualliflarning ona tili materiali asosida xorijiy til birliklarining tavsifi va aniqlanishi ana shunday tadqiqotlarning muhim jihatlaridan biri bo'ldi. Milliy tillarning tuzilishi bir-biridan farq qilganligi sababli turli tillardagi frazeologik birliklarni qiyoslash ham turli natijalarga olib keldi. V.D. Arakinning "standart sifatida shartli tanlangan ona tili bilan taqqoslash har doim ham xarakterli emas va ishonchli xulosalar chiqarishga imkon bermaydigan nisbiy xulosalarga olib keladi" degan fikri buni tasdiqladi (Arakin, 1979, 33-bet).

Lingvistik tipologiyaning shakllanish davri uzoq davom etdi. 19-asr boshlarida tadqiqotlar ko'proq morfologiya bilan bog'liq edi. Keyinchalik tipologiya sintaksisga, shundan keyingina leksik xususiyatlarga e'tibor qaratdi. Yigirmanchi asrning oxirlarida tipologiyada frazeologiyaga oid ishlar paydo bo'lganiga guvoh bo'lamiz. Bunday ishlar orasida genetik jihatdan yaqin german tillarining kontrastiv tadqiqotlari birinchi o'rinni egalladi.

Frazeologiya o'zining shakllanishining dastlabki davrida boshqa sohalardan ajralib, mustaqil soha sifatida o'zini namoyon qilishga harakat qildi. Biroq, frazeologik hodisalarning har qanday tavsifi bir tildan tashqariga chiqadi va kuzatish mumkin bo'lgan boshqa tillarni ham o'z ichiga oladi. "Bundan tashqari, til tizimini o'rganish fundamental dialektik qarama-qarshilikka asoslanishi kerak. Chunki, umuman olganda, muayyan tilning tavsifi tilning tavsifini anglatadi" (Kolxansky, 1985, 13-bet). Demak, tavsiflashda va har qanday tilning frazeologiyasini o'rganar ekanmiz, biz odatda shu til tizimini o'rganishga harakat qilamiz. Bu hodisani boshqa tilning bir xil hodisalariga o'tkazganda ham xuddi shunday holat sodir bo'ladi. Birgina til materiali, bunda frazeologik o'zgarishlar o'zgaradi. birliklar. Tilning turkum iboralarini frazeologik tahlil qilish jarayonida to'plangan materiallar semantik o'zgarishlarning mavjudligi va imkoniyatini tasdiqlab, frazeologiyaning yangi rivojlanish bosqichiga o'tishini amalga oshirdi.

Yigirmanchi asrning 70-yillari oxirida frazeologik hodisalarning universalligi haqidagi ma'lumotlar lingvistik adabiyotlarda qayd etilgan.

Tilshunoslikning mantiqiy rivojlanishi frazeologiya va tipologiya sohasidagi sa'y-harakatlarni birlashtirishni talab qiladi. Tadqiqotchi D.O. Dobrovolskiyning frazeologizmlarni tipologik tadqiq qilish masalalari bo'yicha olib brogan ilmiy tadqiqoti birinchi marta hozirgi german tillari frazeologiyasini strukturaviy-tipologik tahlil qilish uchun asos yaratdi (Kolshanskiy, 1985, 13-bet).

Frazeologiyaning formal-semantik tuzilishining diskretligi va uzviyligi bilan bog'liq lingvistik muammolarning nazariy jihatdan umumlashtirilishi, shuningdek, frazeologik tizimning qonuniyatligi bilan tilning analitik tuzilishi darajasi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik haqidagi faraz lingvostatistik tahlil bilan tasdiqlandi.

Frazeologizmlar til tizimida o'zining ierarxik munosabatlari, boshqacha aytganda, o'zaro semantik vazifalar bilan bog'langan mikrostruktura majmualarining bosqichma-bosqich murakkablashgan tuzilmalari bilan alohida o'rin tutadi. Frazeologizmlarning leksik, morfologik invariantligi va strukturaviy-grammatik tomonlari frazeologizmlar barqarorligining tarkibiy qismlari hisoblanadi. Frazeologik birliklarning o'zgarimasligining ko'p qirraliligi uni tipologik jihatdan dolzarb qiladi (Fedulenkova, 1984, s.23-24). Bu tarixiy-qiyoslash, strukturaviy-tipologik, kontensiv-tipologik, kontrast sohalari sohasiga imkon beradi va bu sohalarning har biri o'ziga xos tadqiqot usullari va vazifalariga ega.

Hozirgi tilshunoslikda frazeologiyaning turli masalalarini qiyosiy o'rganishga e'tibor qaratilmoqda. Qiyosiy tadqiqotlar umumiy nazariy masalalar bilan bir qatorda frazeologiyaning maxsus masalalariga ham bag'ishlangan.

O'tgan asrning 60-yillari ikkinchi yarmidan boshlab frazeologiyani, jumladan, somatik frazeologiyani o'rganishga qiziqish kuchaydi. Biz o'tgan asrning 60-yillarida frazeologiyada qiyosiy tadqiqotlar mavjudligini inkor etmaymiz. Biroq mavjud ilmiy adabiyotlar bilan tanishish shuni ko'rsatadiki, o'tgan asrning 60-70-yillarida sovet tilshunosligida, jumladan, o'zbek tilshunosligida frazeologiyaga oid qiyosiy tadqiqotlar deyarli bo'lmagan. Bu davrda qo'shni tillar frazeologiyasini qiyoslashga oid qator maqolalar yozildi, frazeologik lug'atlarni tuzish maqsadida frazeologik birliklarning tengligini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar ham olib borildi (Abasguliyev, 1981, 352-bet). Turli tillar frazeologiyasiga asoslangan qiyosiy tadqiqotlar o'tgan asrning 70-yillaridan so'ng boshlanib, asta-sekin kengayib bordi.

Ozarbayjon tilshunosi A.Hojiyeva somatik frazeologik birikmalarning qiyosiy tadqiqotlariga asoslanib, bunday tadqiqotlarda frazeologik tenglik, tillararo o'zgaruvchanlik, frazeologik omonimiya, sinonimiya masalalari tadqiq etilishini ta'kidladi. Tadqiqotchi o'z ishida somatik frazeologik birikmalarning strukturaviy-grammatik xususiyatlari, qo'llanish doirasi, semantikasi, funksional va uslubiy xususiyatlarini ingliz va ozarbayjon tillari materiallari bo'yicha qiyosiy jihatdan o'rgangan (Hajiyeva, 2004, 192-bet).

Qayd etilganidek, qiyosiy tadqiqot qarindosh tillar frazeologiyasi asosida ham olib boriladi. M.Mirzaliyeva turkiy tillarning qarluq guruhi frazeologiyasini tarixiy qiyosiy tadqiq qilib, turkiy tillarning frazeologik birliklarini qiyoslab, "O'g'uz va qipchoq turkiy tillarning qarluq guruhi frazeologiyasi bilan solishtirish" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi va bunda turkiy tillar guruhlarini, ularning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlashga harakat qildi (Isayeva, 2012, s.12). Mazkur tadqiqot ishida turkiy tillarning qarluq, o'g'uz, qipchoq guruhlarini frazeologik birliklarining leksik-semantik va grammatik xususiyatlari, tuzilishi qiyosiy jihatdan o'rganildi. Bungacha muallif G.Mahmudovaning qipchoq turkiy tillar guruhi frazeologiyasiga oid tadqiqot asaridan qiyosiy material sifatida foydalangan. G.Mahmudova keyinchalik shu nomli monografiya sifatida nashr etilgan nomzodlik dissertatsiyasida turkiy tillarning qipchoq guruhi frazeologik birliklarini turkiy tillarning o'g'uz guruhi frazeologik birliklari bilan qiyoslab o'rgangan. U turkiy tillarning ikki guruhidagi frazeologik birliklarning belgi va bo'linish tamoyillarini, leksik-semantik va grammatik xususiyatlarini qiyosiy-kontrastiv usulda o'rgangan. Bu ishda turkiy tillar frazeologiyasining tadqiqi tarixi keng tadqiq etilgan (Mahmudova, 2009, 296-bet). G.Mahmudova monografiyasiga taqriz yozgan M.D.Gipchoq "Asar ustida ishlaganda muallif 1008 ta ozarbayjon, 404 ta turkman, 5886 ta turk, 4031 ta qirg'iz, 1039 ta qozoq, 670 ta qoraqalpoq, 670 ta qoraqalpoq, 404 ta turkman tillarini o'rgangan. No'g'ay frazeologik birliklari va bu jildning materialini umumlashtira oldi" (Qipchoq, 2009, 21-bet).

So'nggi yillarda o'zbek tilshunosligida frazeologiyaning qiyosiy aspektiga bag'ishlangan bir qancha dissertatsiyalar yozilgan bo'lib, ularning aksariyati o'zbek va ingliz, o'zbek va nemis, ayrim o'zbek va rus tillari frazeologik birliklarining qiyosiy va kontrastiv aspektidan olib borildi.

So'nggi yillarda o'zbek tilshunosligida frazeologiyaga oid qiyosiy tadqiqotlarda umumiy tadqiqot modeli ko'proq struktur-semantik, struktur-grammatik xususiyatlarga yo'naltirilganligini hisobga oladigan bo'lsak, zamonaviy tilshunoslik talablari bo'yicha qiyosiy tahlilni amalga oshirishda ma'lum ortda qolishni kuzatishimiz mumkin. Hozirgi zamon tilshunosligida frazeologik tadqiqotlarning umumiy darajasi turli tillardagi frazeologik birliklarning oldingi tadqiqot qoliplarida olib borilgan tadqiqotlardan ancha oldinda. Hozirgi vaqtda frazeologik semantika doirasida qiyosiy tadqiqotlarga ustuvor ahamiyat berish kerak. O'zbek tilshunosligida turli tillarning frazeologik birliklari ularning komponentining frazeologik semantik yoki kontseptual sohasiga tegishli ekanligini hisobga olgan holda qiyosiy tadqiqotlarga e'tibor kuchaymoqda.

Xulosa. Tilning tipologik tavsifi o'zaro bog'liq ikkita xususiyatni ochib beradi. Birinchi holda, tadqiqotning maqsadi taqqoslash usulidir. Bu holda javob turli tillarni qanday solishtirish kerak. Ikkinchi holda, maqsad tipologik empirizmning o'zi. Bunda «Turli tillarda nima bor?» degan savol tug'iladi. Boshqacha aytganda, birinchi holatda tadqiqotchilarni tipologik tavsifning mos tili, ikkinchi holatda esa tipologik tavsif natijalari qiziqtiradi, yondashuvlar bir-birini to'ldiradi. Demak,

tipologik tahlil va uning asosida yotgan qiyosiy mexanizm, shuningdek, aniqlangan tipologik tahlil natijalari lingvistik universallik tomon muammoni rivojlantirish uchun zarurdir.

Hozirgi zamon tilshunosligida qiyosiy frazeologiyaning asosiy qismi shu yo`nalishga qaratilgan. Ya'ni, turli tillardagi frazeologik birliklarning semantikasi va tuzilishini oydinlashtirish o'tmishda qoldi. Aniqrog'i, ular allaqachon katta darajada o'rganilgan. Umuman olganda, ingliz tilining, , eng keng tarqalgan nemis va rim tillari rus tili, shuningdek, turk va boshqa bir qator tillarning frazeologiyasi tavsifiy, qiyosiy-tasviriy jihatlardan o'rganilgan. Bu muammolarga qaytish jiddiy ilmiy asoslashni talab qiladi. Zamonaviy qiyosiy frazeologiya frazeologik semantika sohasidagi tadqiqotlardan jiddiy va aniq natijalar kutadi.

References

1. Arakin, V.D. Comparative typology of English and Russian languages. / V.D. Arakin. - Leningrad, - 1979.
2. Abasguliyev T. English proverbs and their equivalents in Azerbaijani and Russian / Tofiq Abasguliyev - Baku: Elm, 1981..
3. Askoldov S.A. Concept and word // Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text: an anthology. M.: Languages of Russian culture, 1997.S. Belousova, L.L. Comparative analysis of phraseological units that characterize the appearance of a person in English and Russian (structural and semantic aspects): / Author's abstract. dis. candidate of philological sciences / - M., 2016
4. Abdufattoyevna, H. M. (2021). Neurodidactics In Teaching Foreign Languages. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 3, 142-144.
5. Kuchk arova, Y., & Nuriddinova, S. (2021). ISSUES OF PERFECT PERSONAL EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 524-527.
6. Abdufattoyevna, H. M. (2021). Neurodidactics In Teaching Foreign Languages. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 3, 142-144.
7. Abdufattoyevna, H. M., & Munira, M. (2022). MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(12), 295-301.
8. Abdufattoyevna, H. M., & Munira, M. (2022). Modern English Teaching Methods. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(11), 357-362.
9. Abdufattoyevna, H. M. (2023). TEACHING ENGLISH AS THE SECOND FOREIGN LANGUAGE. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(4), 21-27.
10. Холбекова, М. А., & Холбекова, Д. (2023). IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIDA CHET TILLARINI O'QITISHNING AHAMIYATI. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 472-478.
11. Abdufattoyevna, H. M. (2023). The Role of Communication in Language Learning. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(6), 55-60.
12. Okhonjonovich, A. S., & Ibrokhimovich, S. R. (2023). GENERAL CONCEPTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS. *XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR*, 1(6), 23-27.
13. Oxonjonovich, A. S., & Ibrohimovich, S. R. (2023). O'ZBEK VA NEMIS TILLARIDA JINS KATEGIRIYASINING GRAMMATIK QURILISHI. *XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR*, 1(6), 19-22.

14. Абдилоев, Ш. О. (2023). ЎЗБЕК, ТОЖИК, РУС ВА НЕМИС ТИЛЛАРИДА УЙ ҲАЙВОНЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛГАН ЗООНИМ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR, 1(5), 149-152.
15. Абдилоев, Ш. О. (2023). ЎЗБЕК, ТОЖИК, РУС ВА НЕМИС ТИЛЛАРИДА УЙ ҲАЙВОНЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛГАН ЗООНИМ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR, 1(5), 149-152.
16. Охонjonovich, A. S. (2023). ZAMONAVIY NEMIS TILI FRAZEOLOGIK NEOLOGIZMLARINING SINTAKTIK TUZILISHI VA SEMANTI K TARKIBI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 3(8), 28-32.
17. Охонjonovich, A. S. (2023). ZAMONAVIY NEMIS TILI FRAZEOLOGIK NEOLOGIZMLARINING SINTAKTIK TUZILISHI VA SEMANTI K TARKIBI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 3(8), 28-32.
18. Охонjonovich, A. S. (2023, June). FRAZEOLOGIK TADQIQOTLAR TARIXIGA BIR NAZAR. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 88-90).
19. Haqnazarova, S. (2022). ABDULLA SHER IJODIDA TARJIMA. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2(24), 347-350.
20. Haqnazarova, S. (2023). ABDULLA SHER IJODIDA ZAMONAVIYLIK. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI, 3(1), 123-127.
21. Khaqnazarova, S. (2022). SCOPE OF TOPICS IN ABDULLA'S POETRY AND GENRES. *Gospodarka i Innowacje.*, 30, 45-48.
22. Haqnazarova, S. (2023). ABDULLA SHER IJODIDA BADIYYAT. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 3(2), 392-395.
23. Asomiddinova, G. (2022). СТЕФАН ЦВАЙГ НОВЕЛЛАЛАРИДА ИНСОН РУҲИЙ ОЛАМИНИНГ ТАЛҚИНИ ("АЁЛ ҲАЁТИДАН ЙИГИРМА ТЎРТ СОАТ" НОВЕЛЛАСИ МИСОЛИДА). *Science and innovation*, 1(В6), 488-491.
24. Alijonovna, A. G. (2022). DISTINCTIVE FEATURES OF STORIES BY STEFAN ZWEIG. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 2, 88-94.
25. Asomiddinova, G. (2022). СТЕФАН ЦВАЙГ НОВЕЛЛАЛАРИДА ИНСОН РУҲИЙ ОЛАМИНИНГ ТАЛҚИНИ ("АЁЛ ҲАЁТИДАН ЙИГИРМА ТЎРТ СОАТ" НОВЕЛЛАСИ МИСОЛИДА). *Science and innovation*, 1(В6), 488-491.
26. Alijonovna, A. G. (2022). INTERPRETATION OF THE IMAGE OF WOMEN IN S. ZWEIG'S SHORT STORIES" THE LETTER OF AN UNKNOWN WOMAN" AND" 24 HOURS OF A WOMAN'S LIFE". *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 39-46.
27. Adxamjonovich, M. R., & Ibroximovich, S. R. (2022). Lexico-Thematic and Linguoculturological Characteristics of the Concept Teacher. *International Journal of Formal Education*, 1(10), 106-110.
28. Мамасолиев, Р. А. (2023). МУАЛЛИМ КОНЦЕПТИНИНГ АХАМИЯТИ ВА FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(18), 994-997.
29. Adhamjonovich, M. R. (2023). Linguistic Analysis of the Etymology of the Author Concept. *International Journal of Formal Education*, 2(4), 10-13.
30. Rustamjon, M. (2023). TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNIKA VA NUTQ TEXNIKASINING АНАМИЯТИ. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 2(15), 155-162.